

Sayı 5
Nüsha 11
Nisan 2004

TARIMSAL EKONOMİ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ

T.E.A.E - BAKIŞ

ISSN 1303-8346

4 ayda bir yayımlanır.

AYÇİÇEĞİ

Hülya EKEN, TEAE

1.Giriş

Ayçiçeği, (*Helianthus Annuus L.*) bileşikgiller ailesinden sarı renkli büyük çiçekler açan, boyu 1-2 m. civarında, sert ve kısa tüylü bir yıllık otsu bir bitkidir (1).

Ayçiçeği, ülkemiz ekonomisi açısından en önemli yağlı tohumlu bitkilerden biridir. Yetiştiriciliği yapılan yağlı tohumlu bitkiler içinde, ekim alanı ve üretim miktarı bakımından birinci sırada yer almaktadır. Tohumları %40-50 oranında yağ içermekte olup, bitkisel yağ üretimimizin %65'i ayçiçeğinden elde edilmektedir. %40-45 oranında elde edilen küspesi %30-40 oranında protein içermekte olup, değerli bir yem olarak hayvan beslenmesinde kullanılmaktadır. Yemeklik yağ dışındaki yağlar, sabun ve boya sanayinde değerlendirilmekte; sapsarı da yakacak olarak kullanılmaktadır. Ayrıca, ayçiçeği tohumu çerezlik olarak da tüketilmektedir. Toplam ayçiçeği üretimimizin %2,6'sı çerezlik ayçiçeğidir. Oldukça sağlıklı olan ayçiçeği çekirdeği, fındık türü diğer kabuklu ürünlerle karşılaştırıldığında protein bakımından zengindir. Ayçiçeği çekirdeği demir bakımından fındıktan düşük, kuru üzüm ve fıstıktan zengindir. Potasyum ve Vitamin E bakımından da zengin olan ayçiçeği çekirdeği, önemli bir Linoneik asit kaynağıdır. Linoleik asit bakımından zengin yiyecekler kandaki kolesterol seviyesinin düşmesine yardımcı olduğu bilindiğine göre ayçiçeğinin beslenmedeki değeri böylelikle ortaya çıkmaktadır (2).

Ayçiçeği, kara iklim kuşağında ve ılıman iklim yağışlı bölgelerinde de yetiştirilebilmektedir. Kısmen kuraklığa dayanıklı bir bitkidir. Derin, rutubetli, organik maddelerce zengin topraklarda iyi yetişir. Ayçiçeğinde orabansız zararlı, topraktan fazla potasyum (K) kaldırmaktadır. Bu nedenle aynı tarlaya üst üste ayçiçeği ekilmesi iyi değildir (3).

Tohumlarından gıda, sabun ve boya sanayinde yararlanır. Ayçiçeği çekirdeklerinde (meyve-tohum) %35-50 arasında sabit yağ bulunur. Bu çiçekyağı adıyla yemeklik yağ olarak üretilir. Ayçiçeğinin çekirdekleri idrar artırıcı ve göğüs yumuşatıcıdır (1).

Ayçiçeği yağı ayçiçeği tohumlarından elde edilmektedir ve tohumlarında genellikle %40 civarında yağ bulunmaktadır. 1 kg ham ayçiçeği yağı elde etmek için gerekli ayçiçeği tohumu miktarı yaklaşık 2,4 kg civarındadır. Ayçiçeği yağında bulunan yüksek orandaki linoleik yağ asidi kurumayı çabuklaştırıcı özelliğe sahiptir. Bu nedenle yağlı boya yapımında ihtiyaç duyulan bir üründür. Ayrıca kağıt, plastik sabun ve kozmetik ürünler yapımında hammadde olarak kullanılmaktadır. Ayçiçeği tanesi kavru olarak çerez

olarak kullanılmakla beraber ayrıca kuş yemi olarak da kullanılmaktadır. Hasat sonrası kalan sapsarı ile tohum kabukları yakacak olarak değerlendirilmektedir. Sapsarın yakılmasından sonra elde edilen külde yüksek oranda potasyum

bulunduğu için gübre olarak da değerlendirilmektedir. Ayçiçeği soya ve mısır gibi bitkilerle karışık olarak ekilerek yeşil yem veya silaj yapılarak hayvan beslenmesinde kullanılmaktadır. Ayçiçeği ayrıca bir çapa bitkisidir. Kendisinden sonra ekilen temiz ve havalandırılmış bir toprak bırakmaktadır. Bu nedenle iyi bir ekim nöbeti bitkisidir (5).

2. Dünya’da Durum

Tablo 1. Dünya Ayçiçeği Yağı Üretimi (2003)

Yıllar	Üretim(Ton)
1998	8.941.624
1999	9.673.722
2000	9.902.974
2001	8.430.264
2002	8.047.291
2003	7.997.144

Kaynak:FAO

Dünya ayçiçeği üretim miktarı 2001 ve 2003 yılları itibariyle incelendiğinde, dengeli bir seyir izleyerek arttığı görülmektedir. 2003 yılı verilerine göre Rusya Federasyonu en çok ayçiçeği üreten ülke konumundadır ve toplam dünya ayçiçeği üretiminin %16’ını bu ülke karşılamaktadır. Daha sonra Ukrayna, Arjantin ve Çin dünya ayçiçeği üretiminde en çok paya sahip ülkelerdir. Bu sıralamada Türkiye 8. sırada yer almaktadır. Dünya ayçiçeği ortalama verimi 12.107 kg/ha’dır. Fransa 2001-2003 yılları arasında 670 ha olan üretim alanına karşılık, verimde 22.760 kg/ha ile dünya ortalamasının hemen hemen iki katı bir değere sahiptir.

Tablo 2. Dünyada ayçiçeği tohumu üretimi, ekim alanı ve verimi

ÜLKELER	2001			2002			2003		
	Üretim(ton)	Üretim alanı (ha)	Verim (kg/ha)	Üretim (ton)	Üretim alanı (ha)	Verim (kg/ha)	Üretim (ton)	Üretim alanı (ha)	Verim (kg/ha)
Ukrayna	2.250.600	2.396.000	9.393	3.270.500	2.720.000	12.024	4.200.000	3.100.000	13.548
Rusya F.	2.685.020	3.451.590	7.779	3.684.350	3.782.410	9.741	4.870.620	4.874.290	9.992
Arjantin	3.179.043	1.903.925	16.697	3.700.000	2.272.000	16.285	3.714.000	2.324.500	15.978
Çin	1.477.848	1.015.830	14.548	1.945.960	1.130.000	17.207	2.000.000	1.160.000	17.241
Fransa	1.584.046	707.609	22.386	1.497.000	616.000	24.302	1.424.000	689.000	21.684
Hindistan	679.500	1.176.800	5.774	901.900	1.338.000	5.505	1.220.000	1.940.000	6.289
ABD	1.550.720	1.033.980	14.998	1.129.270	882.220	12.800	1.208.930	889.100	13.597
Türkiye	650.000	510.000	12.745	850.000	550.000	15.455	800.000	470.000	17.021
Dünya	20.399.522	17.655.519	11.525	24.172.798	19.535.537	12.374	27.740.270	22.332.614	12.421

Kaynak:FAO

2000-2002 yılları arasında en çok ayçiçeği ihracatı yapan ülke Fransa’dır. Bu ülkenin 2002 yılında yaptığı toplam ihracat miktarı 372.620 milyon ton’dur. Daha sonra sırasıyla Arjantin ve Macaristan gelmektedir. En çok ayçiçeği ithalatı yapan ülke ise İspanya’dır. 2002 yılında dünya toplam ihracatı 2.205.336 ton iken, bu miktarın 417.770 ton’luk kısmını İspanya gerçekleştirmiştir. 2003 yılında dünya ayçiçeği yağı üretimi 7.997.144 ton dur.

Tablo 3. Dünya Ayçiçeği Tohumu İhracatı (ton)

Ülkeler	2000	2001	2002
Dünya	3.869.837	2.743.721	2.318.296
Fransa	526.592	555.643	372.620
Arjantin	282.627	76.187	344.203
Macaristan	280.011	199.571	315.648
Bulgaristan	48.507	120.596	232.500
ABD	124.764	169.115	155.398
Uruguay	3.831	22.293	128.638
Romanya	104.721	128.024	128.308
Kanada	62.062	87.976	94.217

Kaynak: FAO

Tablo 4. Dünya Ayçiçeği Tohumu İthalatı (ton)

Ülkeler	2000	2001	2002
Dünya	3.609.584	2.803.253	2.205.336
İspanya	552.687	462.196	417.770
Hollanda	683.582	621.793	409.309
Almanya	354.325	330.913	239.996
İtalya	158.797	174.900	169.430
Portekiz	266.591	173.956	161.066
Türkiye	523.903	182.728	129.108
Avusturya	86.035	79.060	100.322
ABD	56.976	71.913	82.374

Kaynak: FAO

3. Türkiye’de Durum

Eskiden ülkemizde tereyağı, kuyruk yağı, iç yağı ve zeytin yağı tüketimi yaygınken, daha sonraları insanların tüketim alışkanlıkları değişerek kullanılan yağın %69’unu bitkisel yağlar oluşturmaktadır. Kullanılan bitkisel yağların %57’sini de ayçiçeği yağı oluşturmaktadır (5). Ayçiçeğinin ülkemizdeki en önemli tüketim şekli yağlıdır. Ayçiçeğinin hem sıvı yağ ve hem de margarin sanayinde kullanılması değerini daha da artırmaktadır. Türkiye de yıllık kişi başı bitkisel yağ tüketimi 20 kg civarındadır.

Türkiye’deki ayçiçeği ekiliş alanlarının %73’ü Trakya-Marmara, %13’ü İç Anadolu, %10’u Karadeniz, %3’ü Ege ve %1’i Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindedir (5).

	Ayçiçeği Tohumu	Ayçiçeği Yağı
Yıllar	Miktar (ton)	Miktar (ton)
2000	2.121	67.338
2001	2.199	41.141
2002	2.291	23.538

Kaynak: FAO

	Ayçiçeği Tohumu	Ayçiçeği Yağı
Yıllar	Miktar (ton)	Miktar (ton)
2000	523.903	99.682
2001	182.728	133.489
2002	129.108	91.465

Kaynak: FAO

Ana işgal konusu yağlı tohumlar ve özellikle de ayçiçeği olan Trakya Birlik 1966 yılında kurulmuş ve bugün Trakya ve Marmara bölgesi ağırlıklı olmak üzere 13 ile yayılmış, 48 kooperatifte 110 bin üretici ortaktan oluşan bir kuruluştur. Birlik üreticilerin, tarımsal girdi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla her yıl ortalama olarak 70-75 bin ton kimyevi gübre, 500-600 ton hibrit tohum ve 120 bin litre zirai ilaç dağıtımını peşin ve kredili olarak ayrıca, imkanları ölçüsünde nakdi kredi dağıtımını, ilaveten fenni yem, market malları ile birlikte son yıllarda yaklaşık 30-50 milyon dolar girdi desteği sağlanmaktadır. Türkiye’deki ayçiçeği rekoltesi 550.000 ile 850.000 ton arasında değişmekte olup, üretilen ayçiçeğinin yıllar itibariyle takriben %40-60’ı Birlik tarafından mübayaaya edilmektedir (6).

Ayçiçeği tohum üretiminin ülke ihtiyacını karşılamada yetersiz kalmasından dolayı üretim açığı ithalat yoluyla karşılanmaktadır. İthal edilen bitkisel yağlar için gümrük vergileri 21 Eylül 1996 tarihine kadar % 12 olarak uygulanmış daha sonra ayçiçeği yağında GATT tarafından izin verilen üst sınır olan % 39’a yükseltilmiştir. Daha önceden ithal ayçiçeği tohumu için uygulanan % 3’lük vergi oranı da % 29’a çıkarılmıştır. Ülkemizde üretilen ayçiçeği tohumunun % 70’i yerli üretimle karşılanmaktadır. Yaklaşık % 30’u ithalatla elde edilmektedir (6).

Devlet yağlı tohumlu bitkilerin üretiminin teşvik edilmesi amacıyla hibrit ayçiçeği tohumları belirli oranlarda sübvansede edilmiştir. Ancak bunun dışında özel olarak uygulanan herhangi bir girdi desteklemesi bulunmamaktadır. Bu destek de direkt olarak üreticiye ödenmediğinden üreticileri pek etkilememiştir. Daha sonra girdi destekleri de kaldırılmış DGD verilmeye başlanmış ve yetiştiricilik tercihi tamamen üreticinin üretim üretmeme tercihine bırakılmıştır.

Ayçiçeği tohumunun satışı çok kısıtlı yörelerde borsadan geçmekte, buna karşılık Trakya Birlik dışındaki serbest satışın çok büyük bir bölümü borsa dışında muamele görmekte ve işlemlerin kayıtsız yapılmasına neden olmaktadır. Ülkemizde en çok ayçiçeği yağı tüketilmektedir ve yağlı tohumlu bitkiler içerisinde ayçiçeği yağının payı %33,8 dir (6).

4. Genel Değerlendirme

Ayçiçeği, ülkemizdeki yağ sanayinin en önemli ham madde kaynağıdır. Fakat yeterli sanayi kapasitesine karşın ayçiçeği üretimi, sanayinin ihtiyacını ve ülkemizin yağ talebini karşılayamamaktadır. Bununla en önemli sebebi yanlış destekleme politikaları, birim alandan alınan tane ve yağ miktarının az olması, sağlıklı ve sürdürülebilir bir tarım politikasının olmayışı, ayçiçeğinde uygulanan fiyatlarda dünya fiyatları veya enflasyon fiyatlarının dikkate alınmaması, taban fiyatı niteliği taşıyan Trakya Birlik'in alım fiyatının geç ilan edilmesi, rafine yemeklik yağ üretimi gerçek tesis ve firma sahipleri tarafından değil de ilkel şartlarda teneke kutulara konularak piyasaya sürülmesi vb. gelmektedir. Tüm bu faktörlerin ortadan kaldırılması için ciddi, yapıcı, gerçekçi istikrarlı ve koordineli çalışan bir destekleme politikasının uygulanması, doluncular diye tabir edilen bazı kişilerin sağlıksız tesislerde kutulara doldurulup, piyasaya sürülmesine izin verilmemeleri, Trakya birliğin alım fiyatının ekim zamanında veya hiç olmazsa buğday fiyatıyla birlikte ilan edilmesidir. Son 20 yılda ayçiçeği reel fiyatlarının %4 artmasına karşılık, buğday fiyatlarının %34 artış göstermesi sonucu, ayçiçeği üreticileri desteklenmesi sonuçları itibarıyla başarısız kalmakta, üretim tamamen iklim koşullarına bırakılmaktadır. Ayçiçeği tarımında verimlilik artırılması, yüksek verimli ve kaliteli tohumluk kullanımının yaygınlaştırılması ile mümkündür. Ayçiçeği üretimi diğer bölgelere kaydırılarak, şekerpancarı ile ekim nöbetine sokulmalıdır. Özellikle GAP bölgesinde ayçiçeği ekimi teşvik edilmeli, pazar iyi organize edilmeli, tohumluk sorunu çözülmeli, daha ucuz ve kaliteli tohumluk verme yollarına gidilmelidir.(6)

KAYNAKLAR

- 1 Anonim, (2004).www.eczanemonline.com.tr
2. Anonim, (2004) www.tzob.org.tr
- 3 Anonim, (2004).www.gap.gov.tr
4. Anonim, (2004)www.fao.org.
5. Anonim, Türkiye 1. Yağlı Tohumlar, Bitkisel Yağlar ve Teknolojileri Sempozyumu, İstanbul
6. Fidan H., Özçelik A., "Türkiye Ekonomisi Yönünden Ayçiçeğinin Önemi", Türkiye 1. Yağlı Tohumlar, Bitkisel Yağlar ve Teknolojileri Sempozyumu Bildirisi, 2003, İstanbul.

TARIMSAL EKONOMİ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ

PK.34 06100 Bakanlıklar/Ankara
 Tel:0.312.418 59 65
 Faks:0.312.418 62 09
 Web: <http://www.aeri.org.tr>
 e-mail: aeri@aeri.org.tr